

Nepokojný, nezlomný a nezlomený

Zomrel literárny vedec, spisovateľ a esejista Július Vanovič

Dňa 25. decembra 2020 zomrel v Bratislave – Podunajských Biskupiciach vo veku osemdesiatpäť rokov literárny vedec, spisovateľ a esejista Július Vanovič. Jeho život a dielo sa vo viacerých aspektoch týkalo dejinných udalostí a osobnosti spätých s Martinom i Maticou slovenskou.

Július Vanovič sa narodil 11. apríla 1935 v Dražkoviach pri Martine v roľníckej rodine, ktorej členovia sa angažovali v slovenskom národnom predprevratovom i poprevratovom hnutí, ako aj v kultúrnom, duchovnom, literárnom a umeleckom živote. Rod Vanovičovcov mal zemiansky pôvod a bol v príbuzenskom vzťahu s ďalšími turčianskymi národno-vedomelými rodinami Beličkovcov, Filipovcov, Jesenskovcov či Petrikovichovcov. Za všetkých možno spomenúť brata starého otca Júliusa Vanoviča, politika a právnika Jána Vanoviča, podpredsedu Slovenskej národnej strany, od roku 1922 generálneho dozorcú evanjelickej cirkvi na Slovensku a v rokoch 1931 až 1939 predsedu Matice slovenskej. Od útleho detstva tak Július Vanovič vyrastal v prostredí zviazanom s tradíciami Matice slovenskej, Turčianskeho kasína, Slovenského spevokolu, Muzeálnej slovenskej spoločnosti či Živeny a evanjelickej inteligencie, ale z autopsie spoznával aj elitu slovenskej medzivojnovnej politiky a kultúry, ktorá často najmä počas letných prázdnin zavítala na rodové sídlo Vanovičovcov v Dražkoviach. Svoje zážitky prepojené so staršími kultúrnymi dejinami od roku 1861 neskôr Július Vanovič majstrovsky stvárnil v esejistických dielach *Kniha o starom Martine* (1990), *Druhá kniha o starom Martine* (1993), *Tretia kniha o starom Martine* (1999) a *Epilóg starého Martina alebo Pamäti z mladších rokov života* (2005).

Šťastné detstvo Júliusa Vanoviča prerušila druhá svetová vojna a jeho bezstarostnosť vystriedala dráma, najmä potom čo sa Vanovičovci zapojili do občianskej zložky odbojového hnutia, podporovali formovanie a povstalecké akcie Štefánikovej partizánskej brigády pod velením Viliama Žingora. Je akosi symbolické, že vojnové utrpenie sa pre Júliusa Vanoviča skončilo 11. apríla 1945, keď dovŕšil desať rokov a jednotky 1. československého armádneho zboru a 4. rumunskej armády v tento deň oslobodili Dražkovce i susedný Martin.

Február 1948 a komunistický prevrat v Československu znamenal zásadný obrat v osudoch slovenského národa, aj rodiny Vanovičovcov i samotného Júliusa Vanoviča. Ešte v januári 1948 sa kultúrna verejnosť na Slovensku rozlúčila s doživotným správcom Matice slovenskej baťkom Jozefom Škultéty, ktorého telesné ostatky boli vystavené vo foyer matičnej budovy na Mudroňovej ulici v Martine, čo hlboko zapôsobilo na mladého Vanoviča, a už o pár dní začali komunisti tvrdo účtovať so „starým Martinom“, tiež s Vanovičovcami. Perzekúcie vyvrcholili roku 1952, keď otca Júliusa Vanoviča odsúdili v zinscenovanom procese s Viliamom Žingorom a jeho vylúčili zo štúdií na gymnáziu v Martine. Odvtedy sa začala Vanovičova kalvária, ktorá ho ako syna kulaka, triedneho nepriateľa socializmu a ateizmu aj protištátny živel sprevádzala prakticky až do Novembra 1989. Svoj existenciálny aj ideový, svetonázorový, vedecký a umelecký zápas s komunistickým molochom autobiograficky spracoval formou denníkových záznamov vo skvelej memoárovej knihe *Zápisky z mŕtveho času s podtitulom Antimemoáre* (2014), ktorého editorkou bola Dana Podracká.

Kto túto jedinečnú knihu čítal, dobre vie o perzekúciách Júliusa Vanoviča, o jeho permanentnom ostrakizovaní, fumigovaní, vylučovaní zo štúdií, o jeho vyhadzovaní zo zamestnaní, zákazoch publikovania, o jeho existenčných problémoch, ale aj o hodnotovom úpadku celej slovenskej kultúry a literatúry v ére socializmu. V nežičlivých 50. rokoch našiel Július Vanovič dočasný azyl ako robotník v matičnej Neografii i ako pomocná knihovnícka sila v Matici slovenskej, pričom v tomto období sa zblížil s dramatikom a matičiarom Júliusom Barčom-Ivanom, ktorý mu slúžil ako umelecký vzor a trvalá humanistická inšpirácia. Tejto významnej osobnosti Július Vanovič splatil dlh napísaním podnetnej esejistickej knihy Cesta samotárova, ktorú roku 1994 vydala Matica slovenská.

Počas krátkeho politického odmäku v 60. rokoch Július Vanovič pôsobil ako redaktor Slovenských pohľadov, Mladej tvorby a pracovník Ústavu slovenskej literatúry SAV v Bratislave, diaľkovo dokončil univerzitné štúdiá a začal študovať vedeckú aspirantúru. V roku 1968 mimoriadnu pozornosť vzbudila jeho kniha rozhovorov Antidialógy so slovenskými spisovateľmi, ktorí sa kolektívne hlásili ku obrodnému procesu a spoločenským zmenám. Po auguste 1968 a vojenskej okupácii Československa jeden za druhým tieto demokratické pozície opúšťali a pridávali sa k normalizačnej politike, kultúre a socialistickej literatúre. V apríli 1972 vyhodili nepohodlného Júliusa Vanoviča z Ústavu slovenskej literatúry SAV a musel prijať podradné miesto korektora v bratislavskom vydavateľstve Slovenský spisovateľ. On, nezlomný a nezlomený, jeden z našich najtalentovanejších prozaikov, esejistov a literárnych vedcov mal ostať navždy umlčaný.

Zmenu priniesol až November 1989, keď sa antikomunista Július Vanovič s nepošramoteným renomé vo veľkom štýle vrátil do literárneho, kultúrneho a duchovného života na Slovensku, roku 1990 do Ústavu slovenskej literatúry SAV, od roku 1991 bol redaktorom revue slovenskej evanjelickej inteligencie Tvorba. V tomto smere sa stal pokračovateľom Emila Boleslava Lukáča, ktorého odkaz s Vladimírom Petříkom priblížili v zborníku Čo zostalo z básnika? (2000). A že sa jednalo o veľkolepý comeback, to dokumentujú viaceré Vanovičove vynikajúce prozaické, esejistické, literárnovedné i kultúrnohistorické práce. Úspech mu priniesli portrétne knihy a eseje Nad textom a časom (1993), Znamená domova (1998), Heretikon (2001), Prozaik proti totalite (2003) o Alfonzovi Bednárovi, Chvála a skepsa (2007) o Alexandrovi Matuškoví, Nové antidialógy (2010), Za kulisy života: existenciály Ingmara Bergmana (2011), Listy zo starého dvora (2012), Nova et etera (2014) a ich prozaické pendanty Návrät pred odchodom (1998) či Kronika nepriznaného času (2008). Za dizertačnú prácu Osobnosť Václava Černého: personalistický portrét (1999) získal hodnosť doktora vied (DrSc.). Vydanie každého beletristického či odborného diela Júliusa Vanoviča bolo na Slovensku literárnou parádou, ktorá obsahovala silné umelecké, filozofické, etické, kultúrnohistorické aj psychologické dimenzie. O fenomenálnej spisovateľskej osobnosti Júliusa Vanoviča podáva svedectvo zborník príznačne nazvaný Večný nepokoj po-etika (2011), ktorý pri príležitosti jeho 75. výročia narodenia zostavili Miloš Kovačka, Belo Riečan a Vojtech Čelko.

Ostatnej satisfakcie sa Július Vanovič a jeho predkovia dočkali na matičnej pôde, kde sa od roku 2017 začali zjavovať publicistické príspevky z pera Mariána Gešpera či Lukáša Krajčíra venované Jánovi Vanovičovi, jednému z najvýraznejších medzivojnových predsedov Matice slovenskej. Tieto aktivity vyvrcholili v auguste 2019, keď pri jubileu storočnice od jej oživotvorenia bola z iniciatívy Mariána Gešpera v aleji dejateľov Parku sv. Cyrila a Metoda na matičnom nádvorí na Mudroňovej ulici v Martine slávnostne odhalená busta Jána Vanoviča

za asistencie dojatého Júliusa Vanoviča. Slovenské národné noviny s reportážami o tejto udalosti ležali odvtedy na čestnom mieste jeho pracovného stola...

Pavol Parenička

Zdroj: Slovenské národné noviny, 2021, č. 1.